

Justyna Kusztal

Orcid: 0000-0001-9493-7504

Uniwersytet Jagielloński

Metodologia badań w pedagogice resocjalizacyjnej

The Research Methodology in Social Rehabilitation

Małgorzata H. Kowalczyk,
Małgorzata Fopka-Kowalczyk,
Krzysztof Rubacha,

*Uwarunkowania i wielopłaszczyznowość badań
nad resocjalizacją. Podstawy teoretyczne i metodologiczne,*
Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja
Kopernika, Toruń 2017, ss. 240.

Pod koniec 2017 roku na rynku księgarskim ukazał się tom 11 serii wydawniczej Pedagogika Toruńska pt. *Uwarunkowania i wielopłaszczyznowość badań nad resocjalizacją. Podstawy teoretyczne i metodologiczne*. Jedenasty tom uznanej już w środowisku pedagogów serii wydawanej przez UMK wychodzi naprzeciw oczekiwaniom teoretyków i praktyków – badaczy zjawisk z obszaru pedagogiki resocjalizacyjnej. Książka w dużej mierze spełnia oczekiwania badaczy, zarówno pedagogów resocjalizacji, którzy dysponują już doświadczeniem badawczym (jak autorka niniejszej recenzji), jak i osób stawiających dopiero pierwsze kroki w badaniach rzeczywistości resocjalizacyjnej, czyli badaczy początkujących i studentów pedagogiki resocjalizacyjnej. Dla tych pierwszych ma ona

SPI Vol. 22, 2019/2
ISSN 2450-5358
e-ISSN 2450-5366

charakter porządkujący, systematyzujący ich wiedzę z zakresu metodologii badań społecznych, dla drugich – początkujących i studentów – stanowić może podręcznik metodologii badań pedagogicznych mocno zorientowanych na resocjalizację. Autorzy podręcznika, choć nie wszyscy są pedagogami resocjalizacji, podjęli poważne wyzwanie zmierzenia się z metodologią badań w pedagogice resocjalizacyjnej. Pokazali tym samym uniwersalność metodologii badań, jako że od twierdzeń ogólnometodologicznych płynnie w swoich analizach przechodzą do bardziej konkretnych rozważań dotyczących obszaru resocjalizacji, zarówno jej teorii, jak i praktyki. W warstwie teoretycznej, jak i metodologicznej książka jest przejrzysta, napisana komunikatywnym językiem pedagogiki i choć nie zawsze zgadzam się ze stawianymi w niej tezami, zdecydowanie inspiruje i zaciekawia, a także zachęca do polemiki.

Książka składa się z trzech zasadniczych rozdziałów zatytułowanych odpowiednio: *Patologia społeczna – próby wyjaśnienia istoty problemu* (autorstwa Małgorzaty H. Kowalczyk); *Metodologiczne parametry pedagogiki resocjalizacyjnej* (autorstwa Krzysztofa Rubachy); *Wieloaspektowe możliwości diagnozy pedagogicznej* (autorstwa Małgorzaty Fopki-Kowalczyk).

Część pierwsza traktuje o kontekście i zarazem obszarze zainteresowań badawczych pedagogiki resocjalizacyjnej, określając go jako patologię społeczną. Jak stwierdzają autorzy już we wstępie, patologia społeczna rozumiana jest tu bardzo szeroko: „patologia definiowana jest raczej jako sytuacja, w której może się znaleźć każdy człowiek, doświadczający trudnej sytuacji i wymagający/poszukujący z tego powodu pomocy, wsparcia lub właściwego oddziaływania profilaktycznego (...) chodzi nie tyle o osoby, których zachowanie odbiega znacząco od przyjętych kryteriów, ile o człowieka, którego działania mogą przynosić szkody zarówno jemu samemu – również wskutek cierpienia fizycznego i psychicznego – jak i innym ludziom” (s. 8). Autorka pierwszego rozdziału widzi ją jako kontekst badań w pedagogice resocjalizacyjnej i zarazem ich przedmiot. W warstwie definicyjnej odwołuje się do klasyków i współczesnych autorytetów naukowych polskiej socjologii (A. Podgórecki, A. Siemaszko), kryminologii (J. Jasiński, A. Gaberle, B. Hołyst) oraz do autorytetów pedagogicznych (W. Okoń, B. Urban), by potem wskazać na resocjalizację i profilaktykę społeczną jako na praktykę pedagogiczną

w przeciwdziałaniu zachowaniom z obszaru patologii społecznej. Wywód ten kierunkuje się na pedagogikę resocjalizacyjną jako na naukę interdyscyplinarną (bo sięgającą choćby do źródeł socjologicznych czy kryminologicznych), mającą jednocześnie charakter teoretyczny jak i praktyczny „zajmujący się specyficzną odmianą rzeczywistości wychowawczej, na którą składają się fakty wychowawcze oraz proces wychowania rozumiany bardzo szeroko, a obejmujący oddziaływanie na osoby, zwłaszcza młode, zagrożone wykołajeniem społecznym i popełniających czyny karalne”¹. Definicja B. Urbana, przytoczona przez autorkę rozdziału, jest jedną z bardziej uniwersalnych definicji dyscypliny naukowej, jaką jest pedagogika resocjalizacyjna. I tak przedmiotem zainteresowania pedagogiki resocjalizacyjnej w jej warstwie teoretycznej, jak i w rozumieniu przedmiotu badań mogą być zaburzenia w zachowaniu, ewoluujące w kierunku wykołajenia społecznego czy niedostosowania społecznego lub form przestępczych, które w kontekście jednostkowym, indywidualnym, mieszczą się w obszarze zjawisk patologii społecznej. Kolejne podrozdziały części pierwszej poświęcono definiowaniu pojęcia resocjalizacji i wychowania resocjalizującego. Autorka odwołuje się tu do autorytetów polskiej pedagogiki resocjalizacyjnej: H. Machela, L. Pytki, przy czym pozostaje przy jej definicjach skoncentrowanych na jej instytucjonalnym kontekście. Moim zdaniem współczesna resocjalizacja, sytuowana na kontinuum: resocjalizacja – readaptacja – reintegracja wymaga szerszego kontekstu definiowania, odchodzi bowiem od środowisk izolowanych, a bliższa jest wychowawczym oddziaływanom środowiskowym; zbliża się zdecydowanie do pedagogiki społecznej, choćby w swym wymiarze potencjalnym czyli profilaktycznym. Działania podejmowane w ramach wychowawczej pracy pedagogów resocjalizacji w środowiskach lokalnych, choć różne od działań wychowawczych w jednostkach penitencjarnych czy zakładach poprawczych, obejmują duży zakres zainteresowania pedagogiki resocjalizacyjnej i mocno obecnie widoczny obszar badań.

¹ B. Urban, *Zachowania dewiacyjne w założeniach symbolicznego interakcjonizmu. Implikacje dla praktyki resocjalizacyjnej*, w: *Resocjalizacja*, t. 1, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2007, s. 99, cyt. za M.H. Kowalczyk, M. Fopka-Kowalczyk, K. Rubacha, *Uwarunkowania i wielopłaszczyznowość badań nad resocjalizacją. Podstawy teoretyczne i metodologiczne*, Toruń 2017, s. 79.

Wątek przedmiotu badań nad resocjalizacją podejmuje szerzej K. Rubacha w rozdziale drugim niniejszej publikacji (rozdział ten jest dla mnie najbardziej inspirujący). Nie znalazłam w polskiej literaturze metodologicznej tak wyczerpującego, a zarazem syntetycznego i klarownego opisu celu, przedmiotu, strategii, typów i metod badań w pedagogice resocjalizacyjnej. Na przełomie lat dziewięćdziesiątych i dwutysięcznych L. Pytka sprobował niedostosowanie społeczne jako przedmiot badań i opisał metody badań diagnostycznych w resocjalizacji². Zarówno L. Pytka, jak i K. Pospiszyl³ koncentrowali się na metodach diagnozowania niedostosowania społecznego w polskiej (SNS) i amerykańskiej praktyce resocjalizacyjnej (np. Typologia Sullivana, M.Q. Warren itp.)

K. Rubacha jako cel badań w pedagogice resocjalizacyjnej uznaje wyjaśnianie, rozumiejąc je jako „nadanie teoretycznego lub praktycznego sensu określone mu zbiorowi danych empirycznych” (s. 122). Dokonując konceptualizacji struktury pojęciowej pedagogiki resocjalizacyjnej, buduje model elementów systemu (pojęć i relacji) powiązań między tymi elementami. „Schemat powiązań pomiędzy pojęciami pokazuje możliwe dynamizmy działania systemu, których wyeksplikowanie było warunkiem koniecznym do dokonania opisu parametrów metodologicznych pedagogiki resocjalizacyjnej” (s. 118). Przedmiotem badań w pedagogice resocjalizacyjnej według K. Rubachy są właśnie te dynamizmy – czynniki i kategorie ujęte w grupy, jak: czynniki intrapsychiczne, zmienne biologiczne, czynniki kulturowo-społeczne, pojęcie wychowanie resocjalizacyjne (w pedagogice resocjalizacyjnej klasycznie ujmowane jako wychowanie resocjalizujące za Cz. Czapówem i S. Jedlewskim), kategorie z obszaru praktyki resocjalizacyjnej czyli instytucje resocjalizacyjne, zasady ich funkcjonowania, model działań, cele działań resocjalizacyjnych i wreszcie system prawa i rodzaje norm społecznych. Tak szerokie ujęcie przedmiotu badań jest mi o wiele bliższe niż koncentrowanie się na zjawisku patologii społecznej choćby najszerzej rozumianej, zwłaszcza że K. Rubacha podkreśla normatywne umocowanie systemu resocjalizacji i samego procesu wychowania resocjalizującego,

² L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2005.

³ K. Pospiszyl, *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy i przykłady programów oddziaływań*, Warszawa 1998.

gdzie prawo tworzy ramy dla działań instytucjonalnych i jest równocześnie narzędziem dla organizacji procesu resocjalizacji (opieki wychowania-terapii)⁴ w wymiarze jednostkowym i globalnym.

W odniesieniu do metod badań K. Rubacha wychodzi od klasycznych już, zorientowanych pozytywistycznie strategii i metod badawczych i zauważa, że „pedagogika resocjalizacyjna odbywa drogę od dominacji strategii ilościowej do dominacji strategii jakościowej. I wygląda to na proces sterowany innymi czynnikami niż tylko struktura systemu pojęciowego” (s. 130). Zgadzam się, że resocjalizacja polska w jej wymiarze praktycznym potrzebuje badań opartych na badaniach podłużnych nakierowanych na badania skuteczności oraz badań opartych na metodologii *evidence based in policy*⁵. Badania podłużne, oparte na analizie dokumentów i statystyk kryminalnych prowadzone są od lat w kryminologii i pedagogice resocjalizacyjnej, natomiast badania *evidence based* to wciąż jeszcze przyszłość polskiej resocjalizacji. Wątek ten jest całkowicie pominięty w analizowanym rozdziale. Dużo miejsca K. Rubacha poświęcił strategiom jakościowym w metodologii badań i schematom badań lokowanych w tym paradygmacie, który omawia między innymi na przykładzie zastosowania teorii ugruntowanej w pedagogice resocjalizacyjnej⁶. Natomiast dla mnie ważne jest, że K. Rubacha widzi możliwość, a nawet konieczność podejmowania w pedagogice resocjalizacyjnej równie uprawnionych badań ilościowych i jakościowych. Uważa on bowiem, że istnieją przestrzenie wyłącznie dla strategii ilościowej i jakościowej, ale także przestrzenie, które w zależności od celu badań mogą być eksplorowane przy użyciu każdej z tych strategii.

⁴ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna*, dz. cyt.; M. Heine, *Efektywność resocjalizacji jako czynnik determinujący podejmowanie oddziaływań resocjalizacyjnych*, „Zeszyty Wydziału Humanistycznego KPSW w Jeleniej Górze” 2013, nr 8, s. 213.

⁵ A. Barczykowska, S. Dzieżyńska-Breś, M. Muskała, *Systemy resocjalizacji Anglii i Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Poznań 2015; J. Chojecka, *Kobieta w więzieniu i jej resocjalizacja – zamierzenia a rzeczywistość*, Poznań 2013; M. Muskała, *Odstąpienie od przestępczości w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Poznań 2016; M. Sztuka, *Pedagodzy i aktuariusze. (Odpowiedź na artykuł B. Stańdo-Kaweckiej, O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze naukowej polemicznie*, „Probacja” 2010, nr 1), „Probacja” 2011, nr 1, s. 129–144.

⁶ R. Szczepanik, *Stawianie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępczości*, Łódź 2015.

W pedagogice resocjalizacyjnej zdaniem autora „zapotrzebowanie na badania 'hybrydowe' jest (...) spore, szczególnie w obszarze oddziaływań reedukacyjnych” (s. 132), przy czym nie wiem na pewno, o jakich konkretnie oddziaływaniach autor pisze. O wyborze strategii i metod powinna decydować „natura przedmiotu badań i cele związane z rozwijaniem teorii i praktyki edukacyjnej” (s. 132). Ten rozdział recenzowanej publikacji uważam za „trafiony w punkt” zainteresowań badacza-pedagoga resocjalizacji, który sam zмага się z wieloma problemami metodologicznymi w planowaniu i realizacji badań empirycznych. Rozdział ten dostarcza wiedzy potrzebnej, usystematyzowanej, momentami podręcznikowej, opisuje bowiem pełne instrumentarium metodologiczne potrzebne pedagogowi resocjalizacji.

Kolejny rozdział publikacji przenosi czytelnika w obszar diagnozy pedagogicznej ze szczególnym nakierowaniem na diagnozę w resocjalizacji. M. Fopka-Kowalczyk powołuje się w wielu miejscach na podręcznik pt. *Diagnoza w resocjalizacji* Ewy Wysockiej, ale w początkowych podrozdziałach poddaje analizie diagnozę pedagogiczną w wielu jej kontekstach i w odniesieniu do przedmiotu badań pedagogicznych w ogóle. Omawia przy tym historyczne uwarunkowania pierwszych diagnoz w naukach społecznych, potem rodzaje i typy diagnoz i podstawowe metody badań pedagogicznych, uznane dziś za klasyczne, takie jak: obserwacja, wywiad, analiza dokumentów, metody socjometryczne i kwestionariusz ankiety (!), który jest narzędziem badawczym, a sama metoda to metoda sondażowa, oraz testy, które ja zakwalifikowałabym do pomiaru diagnostycznego⁷. Samej diagnozie w resocjalizacji i diagnostyce resocjalizacyjnej poświęca autorka niewiele miejsca i odwołuje się często do E. Wysockiej, co dla mnie jest sygnałem, że obszar diagnozy resocjalizacyjnej wymaga poznania i opracowania bądź dopracowania w pedagogice resocjalizacyjnej i metodologii badań pedagogicznych. Znane wcześniejsze publikacje E. Wysockiej i E. Jarosz⁸ czy podręcznik L. Pytki opisujący typy diagnoz w pedagogice resocjalizacyjnej (behawioralna,

⁷ Por. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998.

⁸ E. Wysocka, *Diagnoza w resocjalizacji*, Warszawa 2009; E. Jarosz, E. Wysocka, *Diagnoza psychopedagogiczna. Podstawowe problemy i rozwiązania*, Warszawa 2006, E. Jarosz, *Wybrane obszary diagnozowania pedagogicznego*, Katowice 2001.

interdyscyplinarna – humanistyczna)⁹ nie wyczerpują istoty problemu. Odczuwam brak przykładów badań empirycznych (diagnoz prowadzonych na potrzeby resocjalizacji) i uważam, że w tym miejscu niniejszej publikacji takie przykłady mogłyby ją znacznie wzbogacić. Stanowiłyby na pewno uzupełnienie czy wzorzec postępowania badawczego, tak potrzebny pedagogom badaczom.

Czas na podsumowanie: zdecydowanie polecam publikację M.H. Kowalczyk, M. Fopki-Kowalczyk i K. Rubachy. Dostarczy ona wiedzy pedagogicznej i metodologicznej i pozwoli na analizy i własne interpretacje, zainspiruje, pomoże zaplanować własny warsztat badawczy, spojrzeć krytycznie na dorobek naukowy polskiej pedagogiki resocjalizacyjnej, pomoże udoskonalić własne kompetencje, a może nie pozostawi obojętnym na problemy teorii i praktyki w obszarze pedagogiki resocjalizacyjnej. Czy są to tylko badania nad resocjalizacją? Moim zdaniem nie tylko. Resocjalizacja to praktyka i obok teorii stanowi część pedagogiki resocjalizacyjnej. Badania nasze – pedagogów resocjalizacji to także badania teoretyczne, aksjologiczne, teleologiczne, nie tylko metodyczne czy praktyczne. Nie tylko opisujemy praktykę instytucjonalną w obszarze resocjalizacji, ale właśnie także – jak słusznie zauważył K. Rubacha – szukamy wyjaśnień celowościowych czy uzasadnień normatywnych. Moim zdaniem recenzowana publikacja opisuje badania nie tylko nad resocjalizacją, ale badania usytuowane w pedagogice resocjalizacyjnej, w jej teorii i praktyce, tak w warstwie aksjologicznej, teleologicznej, diagnostycznej, metodycznej czy normatywnej. Stąd jej zawartość ma szerszy wymiar i jako taka powinna być lekturą obowiązkową pedagoga resocjalizacji.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Dr hab. Justyna Kuształ
 Uniwersytet Jagielloński
 Instytut Pedagogiki
 e-mail: justyna.kusztal@uj.edu.pl

⁹ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna*, dz. cyt.